

PREZENČNÍ FOND

54 D 144095

1001467659

zahraničních Čechů

EXIL SÁM O SOBĚ

III. setkání nad českým
vystěhovalectvím,
exulantstvím a vztahy
zahraničních Čechů
k domovu

Stanislav Brouček
Olřich Černý
Ivan Dubovický
Editoři

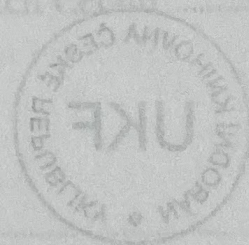
Etnologický ústav AV ČR
Praha 2006

EXIL SÁM O SOBĚ

III. setkání nad českým
vystěhovalectvím,
exulantstvím a vztahy
zahraničních Čechů
k domovu

28. září – 4. října 2003

Stanislav Brouček
Oldřich Černý
Ivan Dubovický
editoři

Etnologický ústav AV ČR
Praha 2006

UKF (008)

1642079

EXIL SÁM O SOBĚ

Prez 04 PV 1609

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1001467659

PREZENČNÍ FOND

54 D 144095

© Stanislav Brouček, Oldřich Černý, Ivan Dubovický
ISBN 80-85010-81-7

OBSAH

Předmluva

Stanislav Brouček 7

SLAVNOSTNÍ ZAHÁJENÍ

Cyril Svoboda: Pozdrav ministra zahraničních věcí
České republiky 10

Ivan Wilhelm: Uvítání zahraničních Čechů na půdě
Univerzity Karlovy 12

Pavel Bém: Praha a zahraniční Češi 13

Oldřich Černý a Ivan Dubovický: Třetí Týden zahraničních Čechů 14

EXIL SÁM O SOBĚ – SYMPOZIUM

(Čeští exulanti o vlastních životních osudech)

Stanislav Brouček: Exil sám o sobě 19

Jan S. Kruliš-Randa: Můj exulantský osud a jeho význam 27

Jan M. Stránský: Pohled z druhé generace 31

Jaroslav Marek-Vejvoda: Exil dnes? 36

Miroslav Kabela: Anketa o budoucnosti emigrace a krajanských
organizací v Nizozemí 44

Výběr z diskuse na sympoziu
(moderátoři *Stanislav Brouček a Miroslav Kabela*) 65

PŘÍTOMNOST A BUDOUCNOST ČESKÝCH KOMUNIT V ZAHRANIČÍ

(Konference pracovníků českých organizací v zahraničí – výběr z diskuse)

Sekce legislativní, politická a ekonomická:

1. část (moderátor *Ivan Dubovický*) 92

2. část (moderátor <i>Oldřich Černý</i>)	126
3. část (moderátoři <i>Oldřich Černý a Miloš Šuchma</i>)	186

Sekce kulturní:

1. část (moderátoři <i>Ivan Dubovický a Alena Morávková</i>)	222
2. část (moderátor <i>Oldřich Černý</i>)	247

Sekce školská, výchovná a vzdělávací:

(moderátor <i>Jan Tichý</i>)	264
-------------------------------------	-----

VÝSLEDKY TÝDNE ZAHRANIČNÍCH ČECHŮ

Program	290
<i>Petr Pithart</i> : Naši lidé v Americe (zahájení výstavy)	298
Ocenění: Významné české ženy ve světě	300
Rezoluce	302

PŘÍLOHA

<i>Blanka Karlsson</i> : Po stopách známých i neznámých Čechů ve švédských archivech – <i>Bedřich Smetana</i>	313
---	-----

JMENNÝ REJSTŘÍK	321
-----------------------	-----

PŘÍLOHA

PO STOPÁCH ZNÁMÝCH I NEZNÁMÝCH ČECHŮ VE ŠVÉDSKÝCH ARCHIVECH – BEDŘICH SMETANA

Blanka Karlsson

Předkládaný článek ukazuje výsledky prvních kroků bádání od roku 1990 po stopách Bedřicha Smetany ve Švédsku, jež byly předneseny na slavistickém kongresu v dánském Aarhus v roce 1994 a téhož roku vyšly v Norrköpingu tiskem ve švédské publikaci *Bedřich Smetana i Norrköping och i det Valentinska arkivet* (Bedřich Smetana v Norrköpingu a ve Valentinském archivu). V Praze pak byly předneseny na samostatné přednášce pro veřejnost dne 26. června 1995 v prostorách Pedagogického muzea Jana Amose Komenského.

Švédské období Smetanova života

„Jednoho tmavého říjnového večera roku 1856 vstoupil na břeh u göteborgského mostu Skeppsbron neznámý český hudebník a učitel klavíru... Jmenoval se Bedřich, říkal si Friedrich Smetana. Přišel na pozvání rodiny Dickson, aby dával hodiny klavíru,“ píše Erik Hemlin.¹

První koncerty, kterými se Smetana v Göteborgu uvedl, byly absolutním úspěchem. Smetana se ve městě usadil na pět let. Jeho přínos spočíval především v organizaci stabilního orchestru, což bylo v té době neobvyklé. Na základě znalostí evropského hudebního života se stal Smetana průkopníkem, který do Göteborgu uvedl romantickou a novoromantickou hudbu. Jakožto řádný dirigent Harmonické společnosti uvedl taková díla jako Händelova Mesiáše, Haydnovo Stvoření, Mozartovo Requiem, mši C-dur, Beethovenova

Fidelia v koncertní formě, Mendelssohnova Pavla a Eliáše, Schumanův Ráj a Peri. Dále uvedl Smetana v Göteborgu zcela neznámého Wagnera, a to sbo-ry z Tannhäusera a Lohengrina.

V dubnu 1861 se Smetana rozhodl opustit Göteborg. V Praze byl vydán Řijnový manifest, což znamenalo, že Češi dostali větší kulturní svobodu. Smetana se do Göteborgu vrátil na několik týdnů na jaře 1862, aby uspořádal koncerty a dal hodiny klavíru.

Švédectví pamětníků² podává obraz Smetany-člověka takto: Smetana v Göteborgu – malý muž s dlouhými černými vlasy a vysokým kloboukem. Byl to veselý a otevřený člověk, velice temperamentní v hovorech o hudbě. Po večerech obvykle před usnutím četl. Kouřil, ale ne příliš, jen jeden doutník denně. Byl mistrem v kouření kroužků, které nazýval věnečky. Díval se, jak plují jeden za druhým vzduchem, až zmizí. Večer obvykle hrával na klavír až do jedenácti hodin a sousedé proti tomu protestovali. Smetana na to říkal, že švédské stropy jsou špatné. Smetana měl dobré srdce. Dával oblečení a boty chudým studentům. Nesnášel však pouliční muzikanty, kteří hráli falešně. Raději dal kuchaře peníze, aby jim zaplatila a oni odešli pryč. Smetana viděl a prožil mnoho a mohl o tom velmi poutavě vyprávět. Hovořil pomalu, srdečně se smál a hlasitě mluvil, ztišil však hlas, když hovořil o Beethovenovi, Wagnerovi, Bachovi, Lisztovi. To vždy zdvihl obočí a celá jeho osoba zářila nadšením a silným přesvědčením.

Bedřich Smetana ve švédských archívech

Smetana v norrköpském městském archívu Stadsarkivet

Putování po švédských archívech začíná u pramene uloženého v městském archívu města Norrköpingu.³ Smetana se tu zastavil, když se vracel ze stockholmského turné do Göteborgu. Přesné časové a jiné údaje lze nalézt v městském archívu Stadsarkivet v Norrköpingu v originálních výtiscích lokálního tisku *Norrköpings tidningar* (dále jen NT), což jsou nejstarší švédské noviny, založené v roce 1758 – dnes deník, ve Smetanově době vycházející každou středu a sobotu. Město očekávalo Smetanův příjezd s napjatou zvědavostí. V každém čísle se najde alespoň krátká zpráva: v NT č. 34 z 27. dubna 1861 čteme dvakrát na různých místech novin o Smetanově návštěvě v kultivované švédštině 19. století: „*Koncert. Máme vzácnou příležitost pozvat hudbymilovnou veřejnost příští čtvrtek večer na koncert klavíristy pana Smetany. Po delším pobytu v Göteborgu předvedl na svém nástroji takovou virtuozitu, že mu vynesla uznání talentu nejvyšší úrovně, což právě dokázal na koncertech, pořádaných v poslední době ve Stockholmu. Tato hluboce zakořeněná pověst jej činí středem zájmu milovníků hudby. Čtvrteční koncertní program bude oznámen ve středu.*“

Další číslo, NT 35, středa 1. května, přináší uprostřed s. 1 koncertní program a další informace: vstupenky za 1,50 – v tehdejší měně nemalé peníze – bylo možno zakoupit v knihkupectví Hr. Wallbergs Bok-och Musikhandel, které dodnes existuje pod jménem Adressons bokhandel a prezentuje se jako nejstarší obchod města (založeno 1843). Následuje informace o tom, že se nepodařilo sehnat jiné hudebníky, takže pan Smetana bude hrát sólový koncert. „*Nemyslíme si však, že by tím posluchači utrpěli. Program je tak bohatě sestaven, že klavírista bude mít možnost rozvinout svou virtuozitu.*“

Program Smetanova koncertu zněl: „*Sonáta pro klavír od Beethovena, op. 10 D-dur, Ständchen od Schuberta, přepis Lisztův, Berceuse od Chopina, Spinnelied od Mendelssohna, Téma s variacemi od Händela, Fis-dur polka od níže podepsaného, Uherská rapsodie od Liszta... Friedrich Smetana.*“ Stejně číslo novin oznamuje na s. 3 v rubrice: „*Přihlášených příchozích – 29. dubna – klavírista Smetana.*“

Přestože Smetana v Norrköpingu koncertoval jen jednou a ve městě vlastně pouze přenocoval, vznikly přátelské kontakty s obyvateli.⁴ Poslední citát z NT, 4. 5. 1861, s. 2, bez udání autora, je vynikající recenzí Smetanova koncertu: „*Koncert pana Smetany minulý čtvrtek byl dosti bohatě navštíven a koncertní umělec zcela pravdivě naplnil, ba i předčil pověst, která mu předcházela. Jen zřídka-kdy má člověk možnost slyšet najednou spojeně tak perfektní techniky s takovým citem a smyslem pro umělecké pojetí. Vše dokazovalo jak vrozený smysl pro tón, tak i vážné studium starší školy, ačkoliv ta tzv. záračná škola dnes převládá. A že pan Smetana nepatří jednostranně do té druhé, dokázal tím, s jakou pietou předvedl Beethovenovu sonátu D-dur, op. 10. Stejně tak i variace od Händela, které bychom raději slyšeli hrát trochu klidněji. Mendelssohnova Spinnelied, Lisztova fantazie atd. vyvolaly přirozeně nejsilnější potlesk. Krásnější a jemnější klavírní hru jsme nikdy neslyšeli. Vyvolávání po skončení posledního čísla byl pan Smetana tak laskav a přidal navíc Lisztovy variace na God Save the King. A když člověk slyší tak krkolomně těžkou takovou jistotou a s tak vřelým a živým citem, jako tomu bylo zde, tu ho napadne starobylý citát: Kráse se daří ve všech formách.*“

Smetana ve Valentinském rodinném archívu ve Stockholmu

Podrobný soupis, popis a detailnější posouzení archiválií, včetně dalších komentářů, popřípadě citátů přeložených ze švédštiny do češtiny, vyjde v odborném tisku pro české archiváře. Zde je prostor pro globální prezentaci smetanovských archiválií. Přesný název archívu zní: Rodinný archiv Karla Valentina/Karl Valentins familjearkiv, sign. L 112:2:a (dále jen VA). Část archívu týkající se B. Smetany je uložena v krabici pod signaturou Smetana-samlingen L 112:2:a v Královské knihovně/Kungliga biblioteket (dále jen KB) ve Stockholmu od roku 1956.

V letech 1856–1861 žil Smetana v Göteborgu, kde působil jako dirigent v Harmoniska sällskapet, jako klavírní učitel v rodinách göteborgských smetan-

ky a jako aktivní hudebník v kulturním a společenském životě města. Jedna z jeho žaček, patnáctiletá Charlotte Valentin, nechtěla svého učitele ztratit, a tak následovala Smetanu do Prahy, kde žila se svou tetou Fanny přímo ve Smetanově bytě a dostávala soukromé hodiny klavíru, které otec Valentin Smetanově platil i s nájemným ze Švédska. Korespondence a jiné prameny kontaktů mezi Smetanou a rodinou Valentinů přešly do rukou dědiců. Čeští badatelé z Prahy, např. dr. A. Kraus, s nimi měli kontakt až do roku 1940. Potom stopa zmizela a zůstala otázka, jaký byl osud rodinného archivu po smrti dr. Valentina.

Pátrání začalo ve švédském hudebně-historickém archivu/Svenskt musikhistoriskt arkiv ve Stockholmu, který má dobře zmapované prameny o hudebních skladatelích na půdě Švédska. Stopa z roku 1940 vedla k další dědičce rodiny, dceři Karla Valentina Carole Cewers, která v roce 1956 darovala smetanovské prameny KB ve Stockholmu. Ve výše jmenované archivní krabici je celkem 14 dvojlistů s archiváliemi. Dvojlisty nejsou očíslované a jejich pořadí v době mých různých návštěv v časovém rozpětí více než deseti let nebylo vždy stejné.

VA zahrnuje 49 dopisů, 11 obálek, 21 položek různě: útržky obálek, vizitky, papíry s poznámkami a seznamy, 5 novinových článků, 1 tištěná práce, 2 tištěné korektury, 42 programy, 4 fotografie, 5 publikací Smetanových skladeb. Programy jsou spolu s dopisy důležitou součástí archivu. Švédské programy Smetanových koncertů v Göteborgu obsahují cca 47 skladatelů,⁵ což dokazuje, jak Smetana obohatil kulturní život švédské společnosti, která mnohé skladatele slyšela díky Smetanovi vůbec poprvé. Sám Smetana o tom píše v dopise Lisztovi: „Mozart je jejich bohem, ale není ještě chápán, Beethovena se obávají, Mendelssohna pokládají za nezáživného a novější neznají. Schumannova díla jsem zde poprvé hrál já.“⁶

VA obsahuje Smetanovy dopisy z let 1862–1877 (16), dopisy od jeho druhé manželky Betty z let 1860–1877 (7), dopisy členů Valentinovy rodiny⁷ mezi sebou, se Smetanou a s Betty 1858–1867 (22), dopisy badatelů: Kraus 1924 – (1), Thörnqvist 1959 – (1) a český diplomat Walter Emil ve 20. století (1). Švédské dopisy členů Valentinovy rodiny nejsou ve Smetanově muzeu ani v Krausově korektuře; v době Charlottina života byly dopisy jejím soukromým majetkem a snad se dostaly do Stockholmu (jakožto součást VA) až od Caroly Cewers.

Dopisy odrážejí život doby, ale i city, emoce jednotlivců. Například v dopise Charlottě z 29. ledna 1877 si Smetana stěžuje na bídný stav hluchoty a vypráví o potlesku opeře Hubička v Lipsku, který nemohl slyšet. Nikdy víc již neuslyší svou hudbu. Smetanovy dopisy dojmají svou lidskou důvěrou k přátelům v dalekém Švédsku. Bettiny dopisy psané Charlottě mají charakter dialogu mezi dvěma přítelkyněmi (hovoří se o různých známých a o epizodách ze života, např. dopis z 5. 11. 1877). Za zvláštní pozornost stojí

dopis patnáctileté Charlotty psaný v Praze v září 1863 matce do Švédska. Píše v něm o životě v Praze, o trhu s ovocem a zeleninou – s nevidaně nízkými cenami, o velice chutných broskvích, o tom, že na lekcí hrála šest polek, že nikdy neviděla tolik věží jako v Praze a že Smetana je ten nejlepší, nejhodnější, nejmilejší a nejmilovanější učitel.

VA není neznámý – některé archiváře vydal v roce 1974 vydal L. Rezníček v Norsku.⁸

Smetana v archivu Hudebního muzea/Musikmuséet ve Stockholmu

V archivu Hudebního muzea jsou uloženy dvě krabice⁹, které obsahují přes 20 dvojlistů s archiváliemi. Jsou to textové i obrazové písemné prameny z 20. století. Velkou část tohoto archivu tvoří výstřižky ze švédského tisku (do 80. let byli v muzeu zaměstnáni pracovníci, kteří se zabývali výhradně výstřižkovou činností). Články z novin a odborných časopisů podávají svědectví o kontaktech Bedřicha Smetany se Švédskem, o recepci Smetanova díla ve Švédsku, o kulturní česko-švédské spolupráci, o koncertování českých umělců ve Švédsku, atd. atd. Také tento archiv bude podrobně popsán a posouzen v odborném tisku pro české archiváře.

Smetana v archivu Městského muzea/Stadsmuséet v Göteborgu

Archiv Bedřicha Smetany se původně nacházel v göteborgském Divadelním historickém muzeu/Teaterhistoriska muséet, které mělo v době mé první návštěvy (1970–1980) a později v době mého bádání v Göteborgu (1990–1994) expozici dějin divadelních představení včetně kostýmů atp., ale ani jeden exponát o Smetanovi. Naproti tomu zde měli bohatý smetanovský archiv, pravděpodobně zásluhou bývalého ředitele muzea dr. Erika Hemlina, který ve městě udržoval smetanovskou tradici a také o Smetanovi psal.¹⁰ V listopadu 2000 jsem zjistila, že Teaterhistoriska muséet již neexistuje, a tak pátrání po osudech smetanovských archivních krabic skončilo v Göteborgském městském muzeu/Göteborgs stadsmuseum,¹¹ do jehož majetku byly sbírky divadelního muzea přemístěny.

Archiv Bedřicha Smetany byl přestěhován v devíti archivních krabicích, k nimž dále patřily červené desky (závěsný rychlovač) a šedé desky göteborgské Společnosti Bedřicha Smetany/Smetana samfundet. Červené desky se původně nacházely někde mimo archiv, a teprve když jsem se po nich 21. 2. 2002 znovu sháněla, pracovníce muzea pro ně jela a uložila do nové, desáté krabice. Archivní krabice nejsou opatřeny zvláštní archivní signaturou, nýbrž jen označeny jménem B. Smetana a čísly 1–10. Přesný popis a soupis těchto archiválií s originály v ruce jsem ukončila 16. 2. 2003 a je zahrnut do připravovaného zmíněného článku v českém archivářském tis-

byl bratr Charlotty Sophie profesor Karl Valentin (1853–1918), který měl syna Valtera a dceru Carolu, provdanou Cewers.

⁸ *Smetana 1824–1974*. Material collected and edited by L. Řezníček. Oslo 1974.

⁹ Statens musiksamlingar/Státní hudební sbírky, Musikmuseet/Hudební muzeum, Klippserier/výstřižková série, Stora utländska serien/Velká zahraniční série, Smetana: Vol. 1 biografika, Vol. 2 verk/dílo.

¹⁰ Archiv Erika Hemlina/Erik Hemlins arkiv v Městském muzeu/Stadsmuseet v Göteborgu obsahuje např. rukopis projevu o B. Smetanovi, rukopisy dějin opery, potvrzení členství ve Společnosti Antonína Dvořáka ze dne 20. 12. 1966 atd.

¹¹ Göteborgské městské muzeum/Göteborgs stadsmuseum se před lety, tj. v době mé práce na švédské publikaci, jmenovalo Göteborgské historické muzeum/Göteborgs historiska museum a tak je tam i jmenováno. Adresa však zůstala stejná: Ostindiska huset v ulici Norra hamngatan 12.

¹² Czapek Joseph, Musikdirektör (1825–1915): v hnědé obálce bez signatury, jen s označením jména, jsou uloženy originály dokumentů, řádů, vyznamenání, jmenování, též fotografie atd. Také tyto archiválie budou popsány v odborném archivářském tisku, ale jejich kopie byly předány již v r. 2004 do Národního archivu – Osobní fond Blanka Karlsson 1371 (dale jen NA-BK 1371).

¹³ 1) výstřižky a brožury o BS a o Smetanově muzeu včetně jubilea 1963, 2) dopisy, hudba, obrázky, 3) koncerty, noty, seznam Smetanových dopisů, rukopis přednášky, brožury, 4) smetanovské bádání, biografické údaje, 5) rukopis Clary Thörnqvist, partitury Triumfální symfonie z r. 1955, sborových skladeb z r. 1956, 6) partitura Braniborů, 1952, 7) fotografie Prahy, adresy, 8) knihy Praha ve fotografii, 1956, Praha Regia, 1960, Praha 1830, 1961, listiny Smetanovy společnosti v Göteborgu, 9) deníky Bedřicha Smetany, dopisy E. Hemlinovi, fotografie z Prodané nevěsty, 10) dopisy, fotografie, korespondence.

¹⁴ Tato Společnost BS byla založena v jubilejním roce 1964 (140. výročí narození a 80. výročí úmrtí Bedřicha Smetany), což navazovalo na vybudování Pamětní síně BS v Göteborgu v r. 1961.

¹⁵ V sobotu dne 25. května 1996 v 10.00 hodin se na göteborgské Vysoké hudební škole konala veřejná doktorská obhajoba Anderse Carlssona, který je nositelem stejného jména jako autorka tohoto článku. (To je však běžná náhoda, neboť jméno Carlsson či Karlsson je stejně obvyklé jako české Novák.) Carlsson napsal dizertační práci v oboru hudební vědy pod titulem *Handel och Bacchus eller Händel och Bach?* (Obchod a Bacchus nebo Händel a Bach?), s podtitulem *Občanský hudební život a zakládání orchestrů ve městě obchodníků Göteborgu během 2. poloviny 19. století*. Smetana zaujímá velkou část textu, ale není hlavní osobou díla. Jak je ve Švédsku obvyklé, vyšla tato dizertační práce zároveň tiskem (1996, 602 strany).

¹⁶ Kopie smetanovských primárních archiválií, zejména celý VA, jsou v NA-BK 1371.

¹⁷ Tamtéž.